

a staré symboly nahradit svými novými symboly kulturních domů, rekreačních zotavoven a střediskových obcí. Zdá se, že ekonomika klasická a neoklasická už narativní roli krajiny nebere v potaz vůbec. Nenaslouchá příběhu, ale ani necítí potřebu s ním a jeho symboly bojovat. Tváří se přezíravě, objektivně. Tím, že uplatňuje, naplňuje univerzální příběh zhodnocování mobilního kapitálu a zdrojů, daří se jí jako vedlejší produkt vytvářet jakousi univerzální evropskou krajinu se symboly supermarketů a McDonaldů. Tato krajina, ale není nic trvalého, její příběh není svázán s konkrétním typem prostoru ale využívá jeho univerzálnost

Závěr

Příběh krajiny a krajina jako příběh ukazuje cestu k pochopení krajiny. Ukazuje mnoho orientačních bodů v krajině, dává jí smysl, směr, vkládá do ní čas člověka a umožňuje něco více než ji popsat a poznat, umožňuje ji pochopit jako něco přesahujícího život jedince i generací. Umožňuje také pochopit, že krajina sama je narativní systém, sama má potenciál svého vlastního příběhu, který se často náhle živelně prosazuje a bývá pak hodnocen lidmi jako přírodní katastrofa. Dlouhotrvající příběhy v krajině jsou velmi cenné z toho hlediska, že se v nich podařilo mnohokrát překonat dichotomie přírodního a sociálního, lokálního a kontinentálního, přírody a kultury, jedince a společnosti. Mají svou narativní sílu, schopnou vtahovat do těchto příběhů nové generace a nová místa. Jsou svého druhu zpětnou vazbou, jak ji známe z ekologie, zpětnou vazbou na úroveň kulturní krajiny. Ke zničení této zpětné vazby vedou dvě cesty: náhlá přeměna prostředí, tedy krajinných struktur a funkcí nebo mlčení. Mlčení o příběhu krajiny, o lidech, kteří jej žijí a tvoří, a tím se vytrácí společná zkušenost, onen referenční rámec porozumění a pochopení. Tato strohá konstatování však nemohou dostatečně shrnout skutečnost, nakolik pro svůj život potřebujeme v krajině zachovat její narativní potenciál, jinými slovy nakolik potřebujeme aby mohla dál a dál vyprávět své příběhy tak, abychom je pochopili. Aby se pro nás nestala jen divadelní kulisou, univerzálním prostředím divadla, kde se hry mění, jak publikum žádá. Tu moc dnes vůči krajině do značné míry máme. To, co tím můžeme ztratit, je asi možnost nějaký skutečný příběh v krajině společně s ní také prožívat a tvořit.

Literatura:

- Český statistický úřad: Statistická ročenka ČR 1994, Český spisovatel, Praha 1995, též federální statistický úřad, Český statistický úřad, Slovenský statistický úřad: Statistická ročenka České socialistické republiky 1960, Statistická ročenka České socialistické republiky 1970. Statistická ročenka České socialistické republiky 1989, SNTL Alfa, Praha 1961, 1971, 1990
- De Lara, P.: Jeden sociologický přelud: „sociální konstrukce skutečnosti“ in: Sociologický časopis, r. 36, (3), 2000, str. 259-274
- Décamps, H.: Demanding More of Landscape Research (and Reserchers) in: Landscape and Urban Planning 47, 2000, str.105-109
- Douglas, M., Wildavsky, A: Risk and Culture, University of California Press 1985
- Lapka, M.: Česká krajina jako objekt ekologického zkoumání in: Svobodová, H. (ed.): Česká krajina dnes, Karolinum, Praha 1994
- Lapka, M., Gottlieb, M.: Rolník a krajina, Sociologické nakladatelství, Praha 2000
- Lieblich, A. a kol.: Narrative Research. Reading Analysis and Interpretation. Applied Social Research Methods Series, Volume 47, Sage Publications 1998
- Naveh, Z.: What is Holistic Landscape Ecology? A Conceptual Introduction in: Landscape and Urban Planning, 50, 2000, str.7-26
- Pijoan, J.: Dějiny umění, díl X., Odeon, Praha 1986
- Zpráva o stavu českého zemědělství 1994, Zelená zpráva MZe ČR, Agrospoj, Praha 1994
- Zpráva o stavu českého zemědělství 1995, Zelená zpráva MZe ČR, Agrospoj, Praha 1995
- Zpráva o stavu českého zemědělství 1998, Zelená zpráva MZe ČR, Agrospoj, Praha 2000

1. Krajina

Přírodovědci definují krajinu jako svéráznou část zemského povrchu, kde se stýkají a vzájemně na sebe působí geologické podloží s reliéfem, ovzduší, voda, půda, rostliny a živočichové a člověk se svými výtvoři a aktivitami. Každá krajina má určitou polohu na povrchu Země, svérázný vzhled podmíněný určitou vnitřní strukturou krajinných složek, svéráznou energetickou bilancí a vyznačuje se osobitým vývojem. V přírodní, člověkem neovlivněné krajině byla mozaika společenstev rostlin a živočichů určována pouze přírodními silami, především složením hornin, tvary reliéfu, charakterem podnebí, vlastnostmi půd a oběhem vody v krajině. Od období středověké kolonizace, počínající v 11. století byla krajina na takřka celém území našeho státu ovlivněna činností člověka. Vznikla krajina, kterou označujeme jako kulturní. Ne každou kulturní krajinu však můžeme považovat za harmonickou.

2. Harmonická kulturní krajina

Kulturní krajina je harmonická, jsou-li v ní v souladu přírodní krajinotvorné prvky s prvky do různé míry změněnými, resp. vytvořenými člověkem. V harmonické kulturní krajině jsou plochy destabilizovaných ekosystémů (pole, intenzivní louky a pastviny, hospodářské lesy, sídla) vyváženy plochami ekologicky stabilnějšími přirozených a přírodě blízkých ekosystémů. Taková krajina je dobrým domovem nejen lidí, ale i rostlin a živočichů, žijících v rozmanitých společenstvech, propojených složitou sítí vzájemných vazeb a vztahů. Antropogenní tlak v harmonické kulturní krajině nesmí překročit únosnou mez, jinak by přestala být nejen trvale úživnou, ale i psychicky libou.

Svéráz harmonické kulturní krajiny venkova je určován plošným zastoupením a rozložením přírodních a antropogenně podmíněných stabilizačních prvků. Přírodní stabilizační prvky vznikly a vyvíjejí se bez lidských zásahů. V naší venkovské krajině k nim patří přirozené vodní toky, tůňe a jezera, různé typy mokřadů, svérázné tvary reliéfu (skály, sutě, písčité duny, strže, krasové tvary podzemní i povrchové apod.) a zbytky přirozených lesních a lesostepních společenstev.

Antropogenně podmíněné stabilizační prvky vznikly lidskou činností, jejich význam pro biodiverzitu a ekologickou stabilitu krajiny je srovnatelný s přírodními prvky. Patří k nim přírodě blízké lesní porosty, liniová dřevinná společenstva (aleje, stromořadí, břehové porosty, ochranné lesní pásy), staré solitérní stromy, louky a pastviny s převahou přirozeně rostoucích druhů, zatvravněné vysokokmenné sady, různé typy lad, společenstva mezi, kamenic, lemová společenstva komunikací a lesních okrajů, unikátní společenstva kamenných zídek, opuštěné lomy a zemníky, rybníky, vodní toky s přírodě blízkou úpravou, zaplavené deprese s přirozenými vodními společenstvy.

Přírodní i antropogenně podmíněné stabilizační prvky harmonické venkovské krajiny příznivě ovlivňují jak biodiverzitu, tak i krajinný ráz, který v nás vzbuzuje pocity libosti, pohody a krásy. Určité zastoupení a rozložení právě těchto krajinných prvků odlišuje jednotlivé venkovské krajiny a činí z nich krajinu domova. Harmonickou kulturní krajinu centrální části Českomoravské vrchoviny zachytil v prvních letech 20. století Antonín Slaviček na obraze *U nás v Kameničkách*. Jedinečným způsobem se mu zde podařilo vyjádřit tradiční strukturu harmonické zemědělsko-lesní krajiny, soulad přírodních a antropogenně podmíněných prvků v krajině. Na Slavičkově malířské dílo z „kameničského“ období se tak můžeme dívat nejen jako na výsostnou a autonomní hodnotu výtvarnou, ale i jako na výpověď o rázu krajiny, která je nám libá, protože je krásná a ekologicky vyvážená.

V kulturní krajině obvykle plošně převažují plochy vyhrazené k produkci. V harmonické

kulturní krajině musí být dostatečně zastoupeny a vhodně rozloženy prvky stabilizační, které podmiňují možnost polyfunkčního využití venkovského prostoru. Na stabilizačních prvcích je závislá funkce rekreační, půdoochranná, hygienická, vodohospodářská, je na nich závislé i zachování biodiverzity – druhové rozmanitosti rostlin, živočichů, mikroorganismů a jejich společenstev. Z hlediska podmínek pro zachování či tvorbu harmonické kulturní krajiny se výrazně odlišují základní typy současné venkovské krajiny, podmíněné různým druhem a intenzitou vlivů lidské činnosti, především aktivitami zemědělství a lesního hospodářství: krajina zemědělská, zemědělsko-lesní a lesní.

3. Zemědělská krajina

Nejméně příznivé podmínky pro harmonizaci přírodních a antropogenních složek má krajina zemědělská. Vyznačuje se naprostou převahou agrocenóz, především intenzivně obdělávaných polí, případně sadů, vinic a chmelnic. Trvalá travinná a lesní společenstva jsou zde zastoupena jen velmi málo (lesnatost nepřesahuje 10 %). Tento typ krajiny převažuje v klimaticky příznivých a úrodných nížinách a sprašových pahorkatinách především v Polabí a v moravských úvalech. Tato území byla součástí pravěké ekumeny, tj. oblasti souvisle obývané a obdělávané již neolitickými zemědělci. Trend destabilizace venkovské krajiny se zde projevil v posledních desetiletích s největší intenzitou. Právě zde vznikly největší bloky polí, dosahující rozlohy až několika set hektarů, prakticky všechny vodní toky byly napřiměny, velmi často jsou vedeny v betonových korytech nebo dokonce zatrubněny. Svahy sprašových pahorkatin, dříve malebné díky mozaice maloplošných vinic, sadů a ostrůvků květnatých lad, byly s obrovskými náklady terasovány. Objem zemních prací často dosahoval rozměrů obvyklých v povrchových hnědouhelných dolech severních Čech. Množství chemikálií, aplikovaných na zemědělských půdách, mnohonásobně překročilo únosnou míru. Souhrn všech těchto stresových faktorů způsobil ekologickou katastrofu, která se v polovině sedmdesátých let projevila drastickým úbytkem populací drobné polní zvěře. Ze zemědělské krajiny téměř vymizely dříve hojné druhy – zajíc, koroptev a bažant. Obdobně drasticky se snížily populace volně žijících živočichů i většiny planě rostoucích rostlin. Na neobdělávaných místech převládla expanzivní ruderalní vegetace – různé druhy merlíků, lebed, pcháčů aj. Nepůvodní druhy dřevin, zejména kultivary euroamerických topolů, převládají i ve spádových výsadbách v krajině, např. ve větrolamech. I vesnice zde byly „ozeleňovány“ především exotickými dřevinami (cypřišky, zeravy, borovice černá) na úkor charakteristických domácích druhů. Vegetace vesnic začala připomínat vegetační doprovod vilových čtvrtí měst. Došlo k velmi výraznému narušení krajinného svérázu.

4. Zemědělsko-lesní krajina

Krajina, v níž se střídají pole, louky, pastviny, lesy, sady a sídla venkovského typu, propojené sítí cest a vodních toků, lemovaných liniemi stromů a keřů, má nejbližší k dosažení ideálu harmonické venkovské krajiny. Hlavním atributem této krajiny je rozmanitost. Zpravidla je to krajina členitých pahorkatin a vrchovin, tedy typů reliéfu, které v České republice převládají. V nížinách se tento typ krajiny zachoval jen výjimečně jako lučně-lesní krajina širokých údolních niv Moravy, Odry, Ohře a vzácně i Polabí. Jedinečným typem naší zemědělsko-lesní krajiny je rybníční krajina v pánvích a plochých vrchovinách, kde v mozaice lesů, polí a luk zaujímají až dominantní postavení přírodě blízké ekosystémy rybníků. Podíl lesů v zemědělsko-lesní krajině je různý, pohybuje se převážně v rozmezí od 15 do 50 %, výjimečně je podíl lesů i vyšší. Lesní porosty se obvykle zachovaly tam, kde přírodní podmínky ome-

zují možnost zemědělského využití – především na strmých svazích, na mělkých kamenitých půdách, často i na silně zamokřených nebo zaplavovaných půdách. Z ekologického hlediska je méně příznivá skutečnost, že převažují jehličnaté (smrkové nebo borové) lesní porosty, a to i tam, kde přírodní podmínky neodpovídají jejich pěstování. Jehličnaté monokultury jsou méně stabilní, snadněji podléhají různým biotickým i abiotickým škodlivým činitelům (přemnožení hmyzu, houbové choroby, sněhové a větrné kalamity, působení fyto toxických imisí). Charakteristickým prvkem zemědělsko-lesní krajiny jsou různé typy trvalých travních porostů (louky, pastviny, lada). Jejich podíl v posledních desetiletích výrazně poklesl. Louky byly rozorávány i v potočních a říčních aluviích. Tím se stalo, že značná část chemikálií z polí byla přímo splavována do vodních toků. I v tomto krajinném typu docházelo k nadměrnému zvětšování bloků orné půdy, ze zemědělských pozemků byly odstraňovány všechny „překážky“ (meze a kamenice s rozptýlenou dřevinnou vegetací), a to bez ohledu na jejich protierozní význam. Díky tomu se stále častěji projevují až katastrofální erozní jevy. Velkoplošné meliorace, které většinou znamenaly pouze celoplošné odvodnění rozsáhlých území, urychlily odtok vody z krajiny. Zmizela prameniště s mokřadními společenstvy. Voda z drenážních výústí odtéká do napřiměných a zahlobených vodotečí a je silně znečištěná hnojivy a pesticidy. Tam, kde se tyto i další vlivy intenzifikace zemědělství kumulovaly, způsobily výrazné omezení druhového bohatství rostlin i živočichů. Často byly ničeny i poslední ostrůvky přirozených společenstev mokřadů, extenzivních luk a pastvin a druhově obzvláště bohatých travinobylinných lad v rámci programu tzv. náhradních rekultivací. Přes nepříznivý vývoj v posledních desetiletích se alespoň v některých částech zemědělsko-lesní krajiny zachovala mozaika rozmanitých společenstev, blízká struktuře harmonické kulturní krajiny. Takovouto přiměřeně produktivní, a přitom krásnou krajinou se dosud vyznačují např. některé části Třeboňska, šumavského podhůří, Českého středohoří, Českomoravské vrchoviny, Nížkého Jeseníku a Bílých Karpat.

5. Lesní krajina

Za součást venkovské krajiny je nutno považovat i území, kde převažují rozsáhlé lesní komplexy. V České republice se jedná především o hraniční pohoří, ale také o některé centrální části Čech a Moravy (např. Křivoklátsko, Dražanská vrchovina). Hustota osídlení lesní krajiny je velmi nízká. Zemědělsky využívané pozemky sem vnikají jen okrajově, především pro horské lesní oblasti jsou charakteristické rozlehlejší plochy luk a pastvin. Kromě ojedinělých zbytků přírodních pralesů, chráněných v rezervacích, jsou všechny naše lesy společným dílem přírody a člověka. Výrazně je změněna především dřevinná skladba. Přírodní lesy byly diferencovány podle trvalých ekologických podmínek, závislých na geologickém podloží s reliéfem, klimatu a úživnosti půd a jejich vláhových poměrech. Na území České republiky lze vymezit více než 150 skupin lesních typů, rozdílných dřevinnou skladbou, složením bylinného podrostu i živočišnou složkou. V nižších polohách byl hlavní porostotvornou dřevinou dub, ve středních buk. Teprve ve vyšších částech vrchovin a hornatin přistupovaly jedle a smrk. Tato výrazná diferenciací lesních společenstev byla v průběhu posledních dvou staletích změněna, v našich lesích výrazně převládají uměle založené smrkové a borové monokultury. Trend smrkového a borového hospodářství byl oficiálně protěžován především v 60. až 80. letech, i když přírodovědci a ekologicky vzdělaní lesníci upozorňovali na negativní důsledky pěstování jehličnatých monokultur. Pěstování lesů bylo přizpůsobováno těžké mechanizací, holosečím s následnou umělou výsadbou smrku a borovice byly měněny zbytky přirozených listnatých porostů. Na většině území lesní krajiny České republiky zůstaly ekologicky stabilní

přirozené lesy zachovány často jen ve fragmentech v lesních rezervacích. Výrazným stresovým faktorem především jehličnatých porostů se staly imise, které ve vrcholových částech hornatin v severní polovině České republiky způsobily ekologickou katastrofu. Svěrázná mozaika přirozených lesních společenstev, kterou se vyznačovaly jednotlivé lesní oblasti, byla pěstováním jehličnatých monokultur často setřena. Dnes si již jen těžko představíme, jak vypadala např. lesní krajina Žďárských vrchů s převahou jedlových bučin, neboť přeměna na smrkové monokultury zde proběhla již v minulém století. Jsme však svědky toho, jak probíhá přeměna přirozených listnatých porostů v karpatské části Moravy – ve Chřibech, v Bílých Karpatech i v Moravskoslezských Beskydech.

Za harmonickou lesní krajinu můžeme považovat pouze krajinu, kde převažují přirozené a přírodě blízké lesní porosty, pěstované šetrně s ohledem na trvalé zachování lesního prostředí. V harmonické lesní krajině nemohou být rozsáhlé holoseče, vyžadující umělé zalesňování a znemožňující přirozenou obnovu dřevin. Postupy v lesním hospodaření, které jsou blízké přírodě a které využívají přirozené zmlazování dřevin, umožňují rozsáhlé holoseče vyloučit.

6. Východiska plánování krajiny

Neexistuje žádný vzorec, který by umožnil jednoduše naplánovat, jak má vypadat harmonická venkovská krajina v různých oblastech České republiky. Naše venkovská krajina je velmi různorodá, vyznačuje se jak odlišností přírodních podmínek, tak i historickým vývojem kultivace. Jiná je harmonická krajina úpatí velmi teplého bradlového pásma Pavlovských vrchů na jižní Moravě, kde se střídají vinice, meruňkové a broskvové sady, druho- vě neobyčejně bohatá lesostepní lada, krajina rozčleněná sítí liniových společenstev tepломilných křovin. Jiná je harmonická krajina Třeboňské pánve, utvářená soustavou rybníků a náhonů s pobřežními společenstvy, s rozlehlými porosty třeboňské borovice na písčítých sedimentech, s rozsáhlými loukami v nivách a s ostrůvky přirozených rašeliništních ekosystémů s borovicí blatkou. Harmonická kulturní krajina u Synalova ve Svratecké hornatině se vyznačuje častým výskytem svěrázných forem reliéfu (skalní hradby, mrazové sruby, sutě, balvanové proudy, nezpevněné kamenné zidky), zbytky přirozených listnatých porostů s převahou buku a javoru, pastvinnými lada s vřesem, rozlehlými vysokomennými sady s převahou třešní, jabloní a švestek, zbytky třešňových a jeřábových alejí podél polních cest, kromě lesních prameništ zde nalezneme i rybníček a zbytek mlýnské- ho náhonu s mokřadní a vodní biotou. Harmonická kulturní krajina je vždy druhově bohatá, vyznačuje se velkou přirozenou biodiverzitou, rozmanitostí planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů a jejich společenstev.

Všechny uvedené příklady harmonické venkovské krajiny jsou výsledkem staletého hledání souladu lidského žití v různorodých přírodních podmínkách naší vlasti a mohou sloužit jako vzor pro krajině plánování, jehož cíl již v roce 1947 vytyčil velký znalec života na moravské vesnici, přírodovědec a etnograf profesor Vladimír Úlehla: *Jest nám vytvořit krajinu, která by byla vlastní člověka, jeho nevyhnutelným doplňkem a přitom sobě samé věrnou a výhodnou. Vše živé v této krajině musí být zapuštěno do nejvýhodnějších podmínek, takže každý životní projev, jeho užitek pro člověka může být vrcholný.* Zanedlouho po vydání knihy *Napojme prameny* profesor Úlehla zemřel, takže již nebyl svědkem toho, jak naše krajina přestávala být „vlastí člověka“. Více než čtyři desetky let pak u nás převládala destabilizace a destrukce krajiných systémů, snaha přizpůsobit naši mnohotvárnou a různorodou venkovskou krajinu unifikovaným, stále větším a těžším strojům, gigantománie co největších bloků orné půdy, co nejvíce napřiměných, vybetonovaných nebo dokonce za-

trubněných koryt potoků. Během relativně krátké doby tak byl narušen staletý, a v oblastech pravěké ekumeny dokonce tisíciletý vývoj venkovské krajiny, směřující k rovnováze přírodních a člověkem podmíněných krajinotvorných složek. Venkovská krajina tak byla v rozsáhlých územích degradována z krajiny domova na agroindustriální výrobní prostředí. Již v průběhu 60. let se čeští a slovenští přírodovědci snažili včlenit do územních plánů ekologické podklady, nezbytné pro harmonizaci vývoje krajiny. Jeden z prvních návrhů soustavy přírodovědných podkladů pro plánování krajiny zpracoval moravský geobotanik a sozolog J. Šmarda (1969).

Vytvoření uceleného souboru podkladů pro krajině a územní plánování je cílem biogeografické diferenciací krajiny v geobiocenologickém pojetí (Buček, Lacina 1979, 1995, 1999, Michal 1994), založené na aplikaci teorie typu geobiocénu, formulované prof. A. Zlatníkem (1975). Tato teorie vychází z hypotézy o jednotě geobiocenózy přírodní a geobiocenóz změn- ných činností člověka, které ovšem vznikly na plochách původně téhož typu přírodní geobiocenózy. Metodický postup biogeografické diferenciací sestává z několika na sebe navazujících částí, vycházejících ze srovnání přírodního a aktuálního stavu geobiocenóz v krajině:

- biogeografická regionalizace (individuální členění krajiny);
- diferenciací přírodního (potenciálního) stavu geobiocenóz (typologické členění krajiny);
- diferenciací aktuálního stavu geobiocenóz (mapování biotopů);
- hodnocení stupně antropického ovlivnění a ekologické stability geobiocenóz;
- hodnocení funkčního potenciálu a významu geobiocenóz;
- vymezení kostry ekologické stability krajiny;
- návrh územního systému ekologické stability krajiny;
- stanovení diferencovaných zásad péče o segmenty geobiocenóz v krajině a prognóza

jejich vývoje.

Biogeografická diferenciací v geobiocenologickém pojetí byla aplikována v územích s rozmanitými přírodními a socioekonomickými podmínkami. Stala se i základem pro vytváření ekologické sítě v krajině jako soustavy stávajících (kostra ekologické stability) a navrhovaných (územní systém ekologické stability) stabilizačních prvků, trvale zajišťujících biodiverzitu krajiny. Chceme-li, aby venkovská krajina byla harmonická, musíme prvořadě zajistit nezbytný podíl stabilizačních skladebných prvků a jejich optimální rozložení. Interdisciplinární tým českých, moravských a slovenských odborníků vytvořil koncepci tvorby územních systémů ekologické stability krajiny (Löw a kol., 1995), která odpovídá ekologické síti, vytvářené v zemích Evropské unie v rámci programu EECNET. Neobyčejně prozíravým činem bylo začlenění tvorby územních systémů ekologické stability krajiny do zákona č.114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny. V období pronikavých změn venkovské krajiny je tak legislativně zajištěna možnost vytváření soustavy ekologicky stabilních území.

7. Závěr

Vytváření harmonické kulturní krajiny venkova, tedy krajiny esteticky působivé a ekologicky stabilní, není jednoduchá ani krátkodobá záležitost. Vytváření územních systémů ekologické stability krajiny je jedním z prostředků k dosažení tohoto dlouhodobého cíle. Zajišťuje minimální prostor pro stabilizační působení přirozených společenstev, prostředí pro různorodou škálu rostlin a živočichů, představujících „mateřská znaménka“ venkovské krajiny jako krajiny domova.

Literatura:

- Buček, A., Lacina, J.: Biogeografická diferenciacie krajiny jako jeden z ekologických podkladů pro územní plánování, Územní plánování a urbanismus, r. 6, č. 6, 1979, str. 382-387
- Buček, A., Lacina, J.: Diferenciacie krajiny v geobiocenologickém pojetí a její aplikace v krajinném plánování při navrhování územních systémů ekologické stability, Zpr. Čes. bot. spol., 30, Mater. 12, Praha 1995, str. 92-102
- Buček, A., Lacina, J.: Geobiocenologie II, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno 1999
- Löw, J. a kol.: Rukověť projektanta místního územního systému ekologické stability, Doplněk, Brno 1995
- Michal, I.: Ekologická stabilita, Veronica, Brno 1994
- Šmarda, J.: Proč geobiologický plán krajiny?, Studia geographica 6, Geografický ústav ČSAV, Brno 1969, str. 61-66
- Zlatník, A.: Ekologie krajiny a geobiocenologie, Vysoká škola zemědělská, Brno 1975

Nezáleží na tom, jak malý se zdá být počátek. Co se jednou udělá, je uděláno provždy.

Henry David Thoreau

1. Krajina, kde se země snoubí s nebem

Broumovsko¹ je geograficky a historicky svébytným krajem, jehož neobyčejné přírodní krásy byly po staletí hospodářsky kultivovány a obohacovány o umělecké památky pod správou benediktinského řádu. Vznikla tak mimořádná harmonická, ekologicky a esteticky vyvážená krajina, pro niž je příznačná pestrost a prolínání přírodních a historických krás. Nejde však jen o prostou malebnost, s níž se tu střídají hory a údolí, skály a rokle a která vyniká mozaik lesů, luk, pastvin a polí. Nejde také jen o to, jak poloha sídel a vzhled církevních i lidových staveb umocňují zdejší krajinný ráz. To, čím Broumovsko zvlášť vyniká, je výjimečný genius loci. Jak nedávno napsal jeden z přátel, kteří si zvykli sem jezdit stále častěji, je to *krajina, kde se Země snoubí s Nebem*.

Broumovsko je známé především svými přírodními krásami. Leží tu Adršpašsko-teplické skály, největší a nejdívočejší skalní město ve střední Evropě o rozloze bezmála 19 km², a méně známé, ale o to zajímavější Broumovské stěny. Kromě těchto dvou národních přírodních rezervací s nejzachovalejšími zbytky původních ekosystémů tu leží další čtyři maloplošná chráněná území (například stolová hora Ostaš) a stovky menších částí dochované přírody, obklopené kulturní krajinou. Pískovcové podloží a intenzivní tektonický vývoj vtiskly krajině typický členitý reliéf. Hluboko pod povrchem Polické křídové pánve proudí nejčistší voda, jejíž zásoby tvoří zdejší významné přírodní bohatství.

Broumovsko je cenné také kulturními památkami. Nacházejí se tu dvě městské památkové zóny zahrnující i benediktinské kláštery (Broumov a Police nad Metují), vesnická památková rezervace (Křínice), hodnotná skupina devíti barokních venkovských kostelů, nejstarší dřevěný kostel v Čechách, stovky výstavných zděných statků broumovského typu, kaple, křížové cesty a nespočet pískovcových soch a křížů značné umělecké hodnoty v obcích i ve volné krajině. Památky však leží poněkud ve stínu přírodních krás, o čemž svědčí i jejich neutěšený stav.

Broumovský genius loci je však víc než jen prostý součet zjevných přírodních a kulturních hodnot. Je výslednicí nejen hmotných, ale i subtilnějších rysů krajiny. Jeho kořeny můžeme hledat ve velkém počtu silných míst, ovlivněných přírodními podmínkami (množství geologických zlomů, pestrý skalní reliéf, zvodnělé podloží) i ve staleté činnosti obyvatel, kteří krajinu „promodlili“ a zanechali tu nepřehlédnutelné stopy svého ducha.

Stopy člověka

Historie Broumovska je – zřejmě nikoli náhodou – stejně zajímavá a pestrá jako jeho krajina. Nejstarší dochované osídlení sahá až do paleolitu (40 000-80 000 let před n. l.). V neolitu se tu první zemědělci trvale neusídlili, procházely tudy však vlny kolonistů z Čech do Slezska a naopak do Čech tudy pronikaly různé cizí kulturní skupiny. V posledních stolecích před n. l. (doba laténská) se tu usadili pravděpodobně Keltové, později vytlačeni Germány. Po jejich odchodu (4.-5. století) se krajina vyhladila a zarostla pralesem.

Pustý hvozď byl kolonizován ve 13. století benediktinským řádem Břevnovského kláštera, který získal půdu od krále Přemysla Otakara II. Policko osídlili čeští přistěhovalci, Broumovsko němečtí. Stárkovsko a Teplicko opanovala šlechta a obyvatelstvo se zde usadilo smíšené, až později převážilo německé. Po založení klášterů v Polici nad Metují a v Broumově byly během krátké doby vystavěny typické lánové vesnice podél vodních toků. Mapa osídlení,